

УДК 342.727:[004.77:070]

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Маріям ЧАЛАБІЄВА,

аспірант кафедри конституційного та міжнародного права
Харківського національного університету внутрішніх справ

АНОТАЦІЯ

У статті сформовано поняття соціальних мереж як особливого виду електронних засобів масової комунікації під кутом захисту прав людини. Розглянута обґрунтованість застосування соціальних медіа як спеціального механізму реалізації конституційних прав людини і громадянина. Окреслено обсяг потенційних небезпек, які загрожують правам людини у процесі користування соціальними мережами. Запропоновано ефективні засоби правового захисту інформаційного простору. Стаття спрямована на стимулювання плюралізму підходів щодо реалізації прав людини під час користування соціальними мережами, які є невід'ємними елементами сучасної системи електронних засобів масової інформації. Робиться висновок, що завданням держави є захист прав людини однаковою мірою і онлайн, і оффлайн.

Ключові слова: соціальна мережа, інтернет, права людини, інформаційне суспільство, масмедіа, електронні засоби масової інформації.

SOCIAL NETWORKS AS A MANUAL FOR HUMAN RIGHTS IMPLEMENTATION IN UKRAINE

Mariiam CHALABIEVA,

Postgraduate Student at the Department of Constitutional and International Law
of Kharkiv National University of Internal Affairs

SUMMARY

The concept of social networks as a special kind of electronic media of mass communication at an angle of protection of human rights is formed in the article. The parallels between modern social media and constitutional rights of man and citizen have been made. The volume of potential dangers threatening human rights in the process of using social networks is outlined. Effective remedies are offered of the information space. The Ukrainian information society is analyzed. The article is aimed at stimulating the pluralism of the realization of human rights during the use of social networks, which are integral elements of the modern system of electronic mass media. It is established that the state's task is to protect human rights in the same way both online and offline.

Key words: social network, Internet, human rights, information society, mass media, electronic media.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство характеризується адаптивним трансформаційним характером відносин у ньому, що зумовлюється масштабним проникненням комп'ютерно-інформаційних технологій у всі сфери життя. Такий стан речей провокує виникнення проблем щодо безпеки у інформаційному просторі, які згубно впливають на процес становлення державності та відкритого інформаційного суспільства. Особливим механізмом у процедурі впровадження нового «суспільного виміру» конституційної держави є всевітня мережа Інтернет. Не може не дивувати її поступове перетворення з типового засобу передавання інформації на самостійну повноцінну структуру, яка регулює повсякденне і професійне життя, будучи не тільки масовою, а й груповою та міжособистісною комунікацією.

Свою чергою, електронні соціальні мережі – це саме той потужний результат перенесення наявних моделей соціальних взаємодій у медіа-вимір, шляхом повноцінної реалізації конституційних прав людини, що потребує обов'язкового правового регулювання з боку держави, яке має ґрунтуватися на безпечному підході до користування соціальними мережами, гарантуванні та захисту прав людини у Інтернеті.

Актуальність теми дослідження полягає у тому, що незважаючи на багатоманітність публікацій та масштабність вивчення окремих аспектів проблематики регулювання інтернет-сфери, все ж таки ретельного дослідження реалізації прав людини в межах соціальних мереж конституційно-правовими засобами не було, а тому така тема є

вкрай актуальною в умовах сьогодення та потребує нагального аналізу.

Стан дослідження. Науковий аналіз проблематики нормативно-правового регулювання інтернет-мережі в Україні здійснювався багатьма науковцями, зокрема О. Радкевич, К. Афанасьєва, В. Іванов, Д. Цехан, Л. Ткачук, М. Федотов, А. Баранов, Г. Почепцов, С. Пиріг, Н. Ковальова та ін.

Метою статті є аналіз інформаційного суспільства в Україні, стимулювання конституційно-правової практики врегулювання медіа-відносин, дослідження особливостей соціальних мереж як невід'ємного елемента сучасної системи електронних засобів масової інформації.

Виклад основного матеріалу. Поширеність інтернету у сучасному світі доводить наявність факту стрімкої інформатизації усіх сфер життя людини. Нині медіа-спілкуванню не заважають навіть тисячі кілометрів. Цьому ми завдячуємо, зокрема, сучасним соціальним мережам, які міцно увійшли у наш побут. Відповідно до статистики, представленій дослідницькою компанією comScore, соціальними мережами користуються більш ніж 85% усіх інтернет-користувачів [1]. Вони підкупили аудиторію цілодобовою доступністю, масовістю та якістю контенту.

Особливості конституційно-правового регулювання соціальних мереж зумовлені фактом соціальної медіа-взаємодії людей на її теренах, без територіального обмеження. Фундаментальною правовою основою регулювання суспільних взаємовідносин людей та громадян є Конституція України. Ст. 3 чітко регламентовано, що основними її засадами є визнання людини, її життя і здоров'я, честі і

гідності, недоторканності і безпеки як найвищої соціальної цінності [2]. Таким чином, права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, як офлайн, так і онлайн.

У контексті правового дослідження детальної уваги потребує саме механізм регулювання та реалізації конституційних прав людини, забезпечення недоторканості та безпеки особи в соціальних мережах.

Дослідження поняття «соціальна мережа» є суттєвим за обсягом, тому заслуговує на окрему роботу. Ми лише зазначимо, що соціальні медіа – це медіа, які створені для поширення відомостей через соціальну інтерактивність із використанням доступних інструментів, що функціонально вирішують проблему людської потреби взаємодії, за допомогою інтернет-сервісів [3]. Своєю чергою, електронні соціальні мережі – це один з елементів соціальних медіа, з можливістю налаштувати власний акаунт, що є спеціальним особистим майданчиком задля відчуття унікальності та «персоналіті». Збіг об'єктів, функцій та понять термінів у сфері медіа-досліджень вказує на можливість їх ототожнення у площині юридичних досліджень мережевої парадигми, і, насамперед, це стосується саме конституційно-правового дослідження природи реалізації прав людини за допомогою соціальних мереж.

Завдяки стрімкому процесу інформатизації та глобалізації в Україні нині соціум відчуває панівний стан мережевих технологій, інновації якісно трансформують життя кожної людини, вносячи зміни в соціально-економічну сферу всього суспільства. Але існування сучасної держави неможливе без дотримання прав людини, як фундаментального елементу ідеального громадянського суспільства. Якщо права людини, це універсальні конституційні засади взаєморозуміння між людьми, то соціальні мережі – інструмент, який забезпечує процес встановлення цього зв'язку.

Враховуючи тематичну класифікацію соціальних мереж надану науковцями [4], можна провести паралель між типологією інтернет-медіа і правами людини, завдяки масштабу впливу цього інструменту на свідомість суспільства:

– *загальнотематичні і мережі дозвілля* (наприклад, Youtube, Мой мир, MySpace тощо) дають змогу спілкуватися без конкретної видової спеціалізації суб'єктів, що дає змогу реалізувати право кожної людини на вільний розвиток своєї особистості, що регламентовано ст. 23 Конституції України [2];

– *навчальні, соціалізуючі* (наприклад: Wikipedia, Google Академія, Flibusta) допомагають у процесі навчання, надаючи доступ до наукових доробків (підручники, методичні рекомендації, реферати, курсові роботи) та працю, змогу користуватися електронними бібліографічними базами та бібліотеками, змогу дистанційно навчатися, отримувати середню та вищу освіту, брати участь в інтернет-конференціях та освітніх програмах. Все це допомагає реалізації права кожного на освіту, що регламентовано ст. 53 Конституції України [2];

– *ділові* (наприклад, LinkedIn, Profeo) – світові проекти, які орієнтовані на бізнес-сферу, пошук роботи, надбання ділових зв'язків (клієнтської бази), безпосередньо сама робота (розширення кола професійного спілкування, комунікація з керівництвом/постачальниками/клієнтами, продаж товарів), змога ділитися власним професійним досвідом. Очевидно, що таким чином реалізується право кожного на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом, та право кожного на працю, що включає змогу заробляти собі на життя працюю, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Це прямо регламентовано ст. 42 та ст. 43 Конституції України [2];

– *політичні* (наприклад, Politico) – дають змогу об'єднувати політиків, журналістів, експертів у політичних питаннях, лідерів різноманітних партій та безпосередньо виборців. Реалізація політичної діяльності за допомогою соціальної мережі, дає змогу спілкуватися онлайн із політичними обранцями, що дає змогу оцінити якість проведеної роботи політичних партій та їх лідерів. Вищеозначене дає змогу громадянину України реалізувати своє право на свободу об'єднання в політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав та свобод та задоволення політичних інтересів, що регламентовано ст. 36 Конституції України [2];

– *мережі*, що опікуються проблемами дому та сім'ї (наприклад, Geni.com, Щоденник молоді мами) – тематика широко спеціалізована – обговорення сімейних побутових проблем, домашніх питань (можливість ділитися досвідом швидкого прибирання чи догляду за малюком). Об'єднання людей за принципом родинних зв'язків, побудова генеалогічного дерева, пошук родичів та ін. Таким чином, хоча б опосередковано реалізується принцип «сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою», закріплений у ст. 51 Конституції України [2];

– *мережі релігійної тематики* (наприклад, MyChurch) – вузькотематичні мережі релігійної тематики, які надають змогу створити власну церкву (з будь-якою релігією), пошук однодумців, організація тематичних заходів та публікація різноманітних інформаційних постів релігійної тематики. Тобто таким чином реалізується право кожного на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає в себе свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної, що регламентовано ст. 35 Конституції України [2].

Так, обсяг прав людини і громадянина у межах соціальних мереж не обмежується виключно суспільною роллю «сторожового пса» (watchdog) [5, с. 57], яка підвищує рівень інформованості громадян стосовно будь-якої проблеми, одночасно роз'яснюючи її проблематику та важливість для населення. Зумовлено це фактичною новизною соціальних мереж як особливого виду ЗМІ. Шалена популярність новітніх мереж провокує високу конкуренцію, а вона, своєю чергою, мотивує останніх до безперервного швидкого розвитку задля високих рейтингів.

Нині, щоб стати частиною спільноти, потрібно небагато: обрати мережу, зареєструватися, знайти друзів (чи використовувати мережу виключно задля користування соціальними бонусами: прослуховування музики, перегляд фільмів, читання книжок та ознайомлення з іншим контентом). Привабливість мереж для користувачів очевидна: популярність, безплатна реєстрація, можливість вибору мови сайту, численні безплатні послуги, чат [6].

Але найголовнішою причиною сучасних соціальних мереж є саме конституційне право на інформацію, тобто загальнодоступна змога отримувати відомості, факти про осіб, події, явища, незалежно від форми їх виявлення. Відповідно до Конституції України «кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір» (ст. 34) [2]. Своєю чергою, Цивільний кодекс також визначає здатність фізичної особи вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію (ст. 302) [7]. Ст. 5 Закону України «Про інформацію» твердить, що кожен має право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів. Реалізація права на інформацію не має порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб [8].

Отже, ми як користувачі маємо право шукати, отримувати, поширювати інформацію та власні оціночні судження та ідеї в мережі, незалежно від кордонів та без владного втручання. Ми можемо вільно висловлюватися та ознайомлюватися з поглядами інших осіб, формувати громадську думку. Під останнім варто розуміти процес формування поглядів, переконань громадян, що визначають їх політично значущі дії та норми соціальної поведінки (наприклад, вибори чи участь у громадських об'єднаннях), яке відбувається виключно завдяки доступності достовірної інформації, яка відображає основні події життя суспільства, але за умови захищеності цієї інформації від впливу зацікавлених осіб.

Минуле покоління пам'ятає, як преса рясніла написами «газета не вступає у листування, та не відповідає на листи читачів», тому природно, що друковані ЗМІ втратили не тільки зв'язок із читачами, але й довіру до себе. Формування принципово нових взаємовідносин з аудиторією – секрет популярності електронних засобів масової інформації, зокрема, соціальних мереж. Призначення сучасних ЗМІ – слугування аудиторії шляхом відображення її інтересів. Бути не тільки джерелом об'єктивної інформації, а й мудрим співбесідником, вести постійний діалог, відображати його потреби та настрої. Так, плюралізм думок у соціальних мережах не може відповідати вимогам конституційної захищеності та об'єктивності, але дає змогу аудиторії самостійно обирати та фільтрувати оприлюднені дані. А це, своєю чергою, перший крок до повноцінного демократичного суспільства, яке відкрите до людей, ґрунтується на конституційних правах людини і громадянина, ставлячи людину в центр уваги.

Такий стрімкий розвиток соціальних мереж не може відбуватися без владного втручання, яке представляє собою методи направлення і регулювання, а не імперативної заборони. Так, у межах спільної програми Європейського Союзу та Ради Європи «Зміцнення інформаційного суспільства України» був виданий посібник із прав людини для інтернет-користувачів та пояснювальний меморандум, який спрямований покращити свободу, різноманітність і плюралізм медіа, а також сприяти ефективності системи захисту персональних даних, але при цьому посібник не запроваджує нові права та основоположні свободи, а лише узагальнює чинні стандарти прав людини та механізми їх забезпечення відповідно до Європейської конвенції про захист прав людини [9, с. 2].

Посібник [9] виокремлює кілька принципових питань-розділів, які стосуються прав людини в інтернеті, можливими обмеженнями та законними засобами захисту порушень вищезазначених прав. Маючи на меті більш поглиблено визначити права людини у соціальних мережах, доцільно адаптувати викладені в Посібнику принципові питання в такій формі:

1) доступ і недискримінація – це важливий засіб реалізації особами своїх прав та свобод [9, с. 7]:

а) доступ до соціальної мережі має бути безплатним, чи за розумну ціну і бути недискримінаційним;

б) кожна людина має право користуватися соціальними мережами, незалежно від статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії або вірі, політичних чи інших переконань, національності або соціального походження, належності до соціальної меншини, майнового стану, походження чи будь-якого іншого статусу, зокрема, етнічної приналежності, віку (якщо контент, представлений у соціальній мережі, є загальнодоступним і не може вплинути на несформовану тендітну дитячу психіку) або сексуальної орієнтації;

2) свобода вираження поглядів та інформації у соціальних мережах [9, с. 8]:

а) можливість вільно висловлюватися у межах соціальної мережі (якщо це не суперечить тематиці масмедіа), мати доступ до інформації, поглядів та висловлювань інших осіб;

б) обмеження можуть накладатися виключно, якщо висловлювання мають у собі заклики до дискримінації, ненависті чи насильства, чи суперечать тематиці контенту, що зазвичай публікується в соціальній мережі;

с) влада не може свавільно обмежувати право висловлення у соціальних мережах (лише у випадках, що переслідуються законом, та суперечать вимогам Європейської конвенції про захист прав людини, зокрема, загрожують національній безпеці, громадському порядку та ін.).

3) свобода зібрань, об'єднань та участі в соціальних мережах [9, с. 9]:

а) можливість вільно обирати соціальну мережу, додатки в її межах, контент чи інші послуги, з метою створення груп чи об'єднань за інтересами всередині соціальної мережі;

б) можливість мирних протестів у межах соціальних медіа;

с) можливість участі в законодавчих ініціативах, шляхом підписання петицій у соціальних мережах;

4) приватне життя і захист даних [9, с. 10] – право на приватне та сімейне життя в соціальних мережах (захист персональних даних, таємниця листування):

а) власні персональні дані в межах соціальних мереж мають оброблятися виключно після згоди користувача;

б) не можна поширювати персональні дані користувача, перехоплювати інформацію, що передається у процесі спілкування, обміну/підбору контенту;

5) освіта і грамотність [9, с. 11] – право на доступ до знань у межах соціальних мереж:

а) користувачі мають право на доступ до освітнього, культурного, наукового, навчального контенту, який може бути представлений як у соціальній мережі, так і в об'єднаннях та групах всередині масмедіа зокрема;

б) діти та молодь [9, с. 11] – право молоді користуватися соціальними мережами на одному рівні з дорослими. Важливо, що з урахуванням віку молоді аудиторії формується особливий захист під час користування соціальними мережами.

а) молодь та діти мають право на вираження своїх поглядів та участь у житті суспільства, так само як і дорослі. Вони мають робити свій внесок у вирішення питань, які торкаються їх інтересів;

б) вони мають право отримувати інформацію доступною, адаптованою до власного віку мовою;

с) мають право на захист приватного життя під час користування соціальними мережами з боку вчителів, вихователів та батьків;

д) мають право на захист від втручання у фізичне, психічне та моральне благополуччя, зокрема, захист від сексуальної експлуатації та насильства в соціальних мережах;

7) ефективні засоби правового захисту [9, с. 12–13] – користувачі мають право захисту у разі обмеження або порушення своїх прав у соціальних мережах:

а) ЕЗПЗ можна отримати від адміністрації соціальної мережі, інтернет-провайдера, органів державної влади та національних правозахисних органів;

б) залежно від порушення ЕЗПЗ можуть бути розслідування, роз'яснення, відповідь, виправлення, вибачення, поновлення контенту, відновлення доступу та компенсація;

с) органи державної влади мають захищати користувачів від кримінальної діяльності та кримінальних злочинів, які здійснюються у соціальних мережах або за їх допомогою;

д) користувачі соціальних мереж завжди мають право на справедливий судовий розгляд протягом розумного строку незалежним та неупередженим судом;

е) користувачі мають право поскаржитися до Європейського суду з прав людини після вичерпання усіх наявних засобів захисту в межах своєї країни.

Враховуючи величезний обсяг прав людини, що реалізуються шляхом користування соціальними мережами, згадуємо слова В.А. Коптюга: «У період глобальних змін ми повинні виховувати відчуття глобальної відповідальності кожного за те, що відбувається у його країні та світі, домагаючись усвідомлення взаємозалежності всіх людей. Це величезно-важлива задача лягає, насамперед, на освіту та засоби масової інформації» [10, с. 167]. Все говорить про те, що одним із найважливіших умов вирішення глобальних проблем, зокрема, проблему управління та формування конституційного громадянського суспільства, є підвищення рівня політичної та соціальної свідомості. Особлива відповідальність лягає на плечі саме популярних сучасних медіа, на яких виховується молоде покоління. Без їх активної участі ефективного будування демократичного успішного суспільства неможливе.

Висновки. Інтернет стає повноцінним генератором світових макротенденцій – він дає змогу трансформувати ціннісні орієнтири суспільства.

Так, інтернет є комунікаційно важливим ресурсом. Фізичні та юридичні особи, органи державної влади кожен день здійснюють свою діяльність за допомогою інтернету і, зокрема, соціальних мереж. Останні як специфічний інструмент впливу на суспільну більшість – це сила, яка може збудувати або зруйнувати громадянське суспільство.

Своєю чергою, питання конституційної реалізації прав людини в межах соціальних мереж є невирішеним, що зумовлено процесом постійної глобалізації України з поступовим поглинанням усіх сфер суспільного життя масмедіа. Водночас ґрунтовне вивчення цієї проблематики – це шлях до демократії, стабільності і процвітання країни, встановлення миру. Зобов'язання ж держави – підтримувати, поважати та захищати конституційні права людини однаковою мірою і онлайн, і оффлайн. Але без визначення конституційно-правового статусу соціальних мереж як особливого виду електронного засобу масової інформації неможливо вирішити питання нормативно-правового регулювання їх діяльності, а, отже, забезпечити процес користування ними з позиції інформаційної безпеки країни.

Список використаної літератури:

1. Qualman E. Socialnomics: How social media transforms the way we live and do business. 2-nd Edition, 2012. P. 316.

2. Конституція України : Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України : офіц. веб-портал. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

3. Шульга М.І. Система соціальних медіа у процесі інтеграції у маркетингові комунікації. URL: <http://naub.org.ua/?p=1245>.

4. Соціальні мережі як інструмент взаємовпливу влади та громадянського суспільства : монографія / О. Онищенко, В. Горвий, В. Попик та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. Київ, 2014. 260 с.

5. The Sunday Times «Санди Таймс» против Соединенного Королевства. Решение Европейского суда по правам человека от 26 апреля 1979 г. *Европейский Суд по правам человека. Избранные решения*. В 2 т. Москва : Издательство НОРМА, 2000. С. 57.

6. Яцишин А.В. Застосування віртуальних соціальних мереж для потреб загальної середньої освіти. *Інформаційні технології в освіті*. 2014. № 19. С. 119–126.

7. Цивільний кодекс України, Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 р. № 435-IV / Верховна Рада України : офіц. веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

8. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII / Верховна Рада України : офіц. веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>

9. Посібник з прав людини для Інтернет-користувачів та пояснювальний меморандум / Пер. укр. мовою за виданням Recommendation CM/Rec(2014)6 of the Committee of Ministers to member States on aguide to human rights for Internet users. Explanatory Memorandum. Київ : Інжиніринг, 2015. 56 с.

10. Коптюг В.А. Наука спасет человечество. Новосибирск, 1997. С. 211.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Чалабієва Маріям Рзаївна – аспірант кафедри конституційного та міжнародного права Харківського національного університету внутрішніх справ

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Chalabiieva Mariiam Rzaivna – Postgraduate Student at the Department of Constitutional and International Law of Kharkiv National University of Internal Affairs

mariam_chalabieva@ukr.net